

Klinisch psycholoog **Mattias Desmet**
staat kritisch tegenover het gevoerde coronabeleid

‘We zitten in een vicieuze cirkel van angst en controle’

Springen onze politici en beleidsmakers goed om met de coronacrisis?

Niet volgens Matthias Desmet. In een nieuw boek stelt de klinisch psycholoog onomwonden dat onze samenleving verglijdt in totalitarisme. De overheid eigent zich steeds meer zeggenschap toe over het individu. ‘Mensen moeten vrij blijven om zelf keuzes te maken.’

Vittorio Busato

‘**E**r sterven elke dag 35.000 kinderen door honger. Waarom brengt dit de massa niet in beroering en een virus wel? Waarom redden we vanuit ons rationeel mensbeeld deze jonge, hunkerende levens niet, tegen een veel lagere kostprijs dan deze die door het coronavirus bedreigd worden, zonder risico op het verlies van burgerlijke vrijheid en zonder de gevaren die aan experimentele medische ingrepen verbonden zijn?’

Bovenstaand citaat komt uit *De psychologie van totalitarisme*, het nieuwe boek van Mattias Desmet, professor klinische psychologie aan de Universiteit Gent en praktiserend psychoanalytisch psychotherapeut. Sinds het uitbreken van covid-19 heeft Desmet van zich laten horen in het publieke debat met opiniestukken en interviews.

Zo noemt hij de coronacrisis door de massale uitbraak van angst over het virus allereerst een psychologische crisis. Ook is hij er kritisch over dat ongevaccineerden toegang tot delen van de publieke ruimte ontzegd wordt, en uit hij zijn twijfels over de interpretatie van cijfers over onder meer oversterfte en de effectiviteit van coronavaccins.

Binnen het dominante verhaal van politici en beleidsmakers wordt volgens Desmet een overwegend positief beeld geschetst over de aanpak van corona, terwijl uit de enorme toevloed van cijfermateriaal evengoed een negatief beeld te vertellen valt. ‘Verhalen maken de cijfers, eerder dan dat cijfers de verhalen maken’, schrijft hij.

Desmet wilde al langer een boek schrijven over massavorming en de psychologische wortels van totalitarisme. Sterk geïnspireerd door het werk van de Duits-Joodse filosofe Hannah Arendt beschouwt hij haar voorspelde

toekomstbeeld dat er na de val van het nazisme en stalinisme een nieuw soort totalitarisme zal oprijzen – ‘een totalitarisme dat niet meer zou worden geleid door ‘sappige bendeleiders’ als Joseph Stalin of Adolf Hitler, maar wel door droge bureaucraten en technocraten’. Desmet ziet het steeds meer bewaarheid worden.

De coronacrisis vormde voor hem aanleiding eindelijk werk te maken van dat boek. Want deze crisis zou passen in een reeks van ‘steeds krampachtiger en zelfdestructiever wordende maatschappelijke reacties op objecten van angst’ zoals terrorisme en klimaatopwarming.

‘Telkens als er een nieuw object van angst oprijst in de maatschappij, is er binnen ons huidige denken maar één antwoord en één verweer: meer controle’, schrijft hij. ‘Controledwang leidt tot angst en angst tot controledwang. Zo komt de maatschappij in een vicieuze cirkel terecht die onvermijdelijk in totalitarisme uitmondt’, aldus Desmet.

Velen zullen totalitarisme associëren met totalitaire staten, met nazisme en stalinisme, concentratiekampen, indoctrinatie en propaganda. Wat verstaat u onder de term?

‘Sinds de verlichting is de illusie ontstaan dat de wereld rationeel begrijpbaar, bestuurbaar en manipuleerbaar is. Dat lijkt onschuldig, maar heeft destructieve en nefaste effecten op het niveau van het menselijk zijn. Als er een totaal of superieur weten bestaat, en de overheid belichaamt dat, dan gaat die instantie de beslissingen nemen voor het individu. Er is dan steeds minder ruimte om authenticiteit, eigen keuzes te maken. Geloof in wetenschap

belgimage

belgimage

verwordt tot een vorm van ideologie en dogma. Het legt op hoe we moeten denken, terwijl wetenschap in oorsprong het praktiseren is van een werkelijk open geest.’

‘Concentratiekampen, indoctrinatie en propaganda associeer ik met meer sensationele uitwassen van totalitarisme. Daaraan heb ik in mijn boek minder aandacht besteed. Het kwam er voor mij op aan om te tonen hoe totalitarisme gegrond is in schijnbaar onschuldige ‘overtuigingen’ waaraan we ons dagdagelijks overgeven.’

Bent u een teleurgesteld wetenschapper?

‘Totaal niet. Als mens hebben we de ethische plicht om

de rationalisering zo ver mogelijk door te drijven. Maar we moeten wel de eerlijkheid hebben om te erkennen dat er grenzen zijn aan de ratio. De ratio is niet de eindbestemming van de mens. Op mijn zestiende begon ik verwoed filosofie te lezen. Lang was ik overtuigd dat de wereld een mechanistisch, materieel systeem is dat volledig rationeel begrepen kon worden. De mens was een biochemisch wezen van wie je de gedachten tot biochemische interacties in de hersenen kon reduceren.’

‘In die overtuiging kwamen langzaam barsten. Eerst door op heel jonge leeftijd een paar populariserende werken over quantummechanica te lezen. Maar vooral later,

door me intensief met complexe en dynamische systeemtheorie en chaostheorie bezig te houden. Die theorieën tonen paradoxaal op een strikt rationele manier dat de wereld en de dingen niet volledig rationeel te begrijpen zijn. Meer zelfs: dat de kern en essentie van de dingen irrationeel van aard zijn. Dat besef heeft de meer poëtische en mystieke kant in mezelf weer recht op bestaan gegeven. Het is op dat punt dat we het antgift voor totalitarisme moeten zoeken.’

Menigeen ziet de snelle ontwikkeling van coronavaccins als een ongekende wetenschappelijke prestatie. Hoe staat u daar tegenover?

‘Mijn mening als niet-viroloog heeft niet meer waarde dan die van wie ook. Wel sta ik vanuit psychologisch perspectief kritisch tegenover de vaccinatiestrategie. De hele beslissing en manier om ze te ontwikkelen maakt deel uit van een overmatige gehaastheid en een soort dramatisch gevoel van ‘we moeten drastisch ingrijpen’. Terwijl je echt kritiek kan leveren op de werkzaamheid en neveneffecten van de vaccins. Als er in een geest van massavorming iets wordt beslist krijgt dat nagenoeg altijd een zwaar destructieve lading. Grote theoretici over massavorming zoals Gustav Le Bon, Sigmund Freud en Hannah Arendt benadrukten dat. En het gebeurt vaak grotendeels onbewust.’

U beschrijft als psychologische wortels van totalitarisme de veralgemeende eenzaamheid, het sociaal isolement en gebrek aan sociale banden, gebrek aan zinverlening in het leven, de aanwezigheid van vrij vlot-tende angst en psychisch onbehagen in de bevolking, en veel ongebonden frustratie en agressie. Als je daaraan wat doet, bestrijd je dan totalitarisme?

‘Zeker. Maar je moet een stap verder. Want wat is de oorzaak van bijvoorbeeld die eenzaamheid? Die heeft veel te maken met de industrialisering van de samenleving en met het gebruik van technologie. Het verband tussen beide laat zich duidelijk aantonen. En de vereenzaming maakt mensen vatbaarder voor massavorming en uiteindelijk ook voor totalitarisme.’

Is een remedie dan minder technologie?

‘Het zou beslist een vooruitgang zijn. Ga eens na wat het effect op je is als je smartphone of wifi niet werkt. Het verraderlijke van technologie is dat die ons lijkt te verbinden. Maar de connectie die ontstaat heeft geenszins dezelfde menselijke effecten als de echt fysieke verbinding.’

De coronacrisis laat zien dat totalitarisme en massavorming enorm zijn toegenomen, betoogt u. Je kan ook zeggen dat er een enorme solidariteit is ontstaan. Wat is eigenlijk het verschil?

‘Echte solidariteit heeft geen zondebok nodig, er worden geen mensen verstoet. Bij massavorming is dat wel altijd het geval. De restgroep die ontstaat – de groep die niet meegaat in de massavorming – wordt object van haat, frustratie en agressie. Kijk naar de Franse president Macron die niet-gevaccineerden het leven zo zuur

mogelijk wil maken. Het cruciale verschil tussen echte solidariteit en massavorming is dat bij massavorming de enige toegelaten band die tussen individu en collectief is. De verbondenheid tussen individuen wordt in een massa beetje bij beetje doorgeknipt. Daar zit het belangrijkste verschil met echte solidariteit. Een tweede verschil met echte solidariteit is dat massavorming leidt tot een zeer sterke intolerantie ten aanzien van dissonante stemmen, met polarisatie tot gevolg. Bij echte solidariteit zie je ook dat niet.’

Maak ik mezelf wijs dat ik me uit solidariteit laat vaccineren?

‘Dat hangt ervan af. Er zijn mensen die oprecht menen dat ze de wetenschap kunnen vertrouwen, dat de wetenschap dat vertrouwen ook verdient. Die zullen zich uit solidariteit laten vaccineren, om de verspreiding van het virus tegen te gaan. Er zijn ook mensen die zich kritiekloos aan de grote groep aanpassen en zich laten vaccineren alsof het om een nieuw ritueel gaat.’

Er gaat toch ook een positief psychologisch effect uit van het navolgen van maatregelen? Dat je laat zien dat het virus ook jou ernst is? Ik zie dat eerder als solidariteit dan als gehypnotiseerd zijn door de massa.

‘Een redelijk deel van de mensen zal zeker uit oprechte solidariteit de coronamaatregelen volgen. Diverse collega’s van mij hebben zich enthousiast laten vaccineren, maar steken de vinger op tegen de verplichting ervan. Mensen moeten vrij blijven zelf die keuze te maken. De maatschappij is een democratie zolang ze menselijk is, zolang er zelfbeschikkingsrecht is en vrijheid van meningsuiting, als de meerderheid regeert met inachtneming van basisrechten voor de minderheden. Als aan die grondrechten getornd wordt, dreigt onze democratie een tirannie van de meerderheid te worden.’

Volgens de intolerantieparadox van wetenschapsfilosoof Karl Popper leidt onbeperkte tolerantie tot verdwijning van de tolerantie. Daarom zouden intoleranten niet getolereerd moeten worden.

‘Ik sta sceptisch tegenover die paradox. De filosofen Confucius en Lao-Tse zouden elkaar een keer hebben ontmoet. Confucius zei toen dat hij goed met goed vergeldt en kwaad met rechtvaardigheid. Lao-Tse antwoord-

‘Ik sta kritisch tegenover de vaccinatiestrategie. Als er in een geest van massavorming iets wordt beslist krijgt dat nagenoeg altijd een zwaar destructieve lading’

de daarop dat hij kwaad evenzeer met goed vergold. Ik vereenzelvig mij meer met de positie van Lao-Tse. Ik ga me nooit intolerant opstellen tegenover intolerante mensen. Politiek gezien spreek ik met de meest uiteenlopende oriëntaties, ook de uitersten op links en rechts. Als psycholoog geloof ik simpelweg dat hoe extremer iemand is, hoe meer je met die persoon moet spreken.'

Ook met individuen als Breivik, Dutroux of Hitler?

'Ja. Let wel: ik zou hen op bepaalde punten zeker mijn mening zeggen. Steve Bannon, de voormalige adviseur van Donald Trump, heeft me pas gecontacteerd voor een interview. Daar ga ik op in. Omdat ik vind dat als je voor een menselijke maatschappij bent, je allereerst zelf niet moet ontmenselijken. Iedereen heeft recht op een advocaat die hem verdedigt, iedereen heeft ook recht als mens op een andere mens die naar hem luistert. Niet bang zijn voor extreme standpunten zou een basisprincipe mogen zijn in onze samenleving.'

U bent sterk geïnspireerd door het werk van Hannah Arendt. Zij propageert onder meer gewelddoos verzet als remedie tegen totalitarisme en massavorming. Is uw boek uw vorm van gewelddoos verzet tegen het dominante verhaal over corona?

'Absoluut. Gewelddoos verzet is ethisch én pragmatisch verkiesbaar. Het is effectiever, intellectueel juist, menselijker ook naar je tegenpartij. De voornaamste opdracht om je te verzetten tegen massavorming en totalitarisme is je blijven uitspreken als individu.'

Dit boek schrijven was een delicate zaak, bekend u in uw dankwoord, 'een actie die onder grote maatschappelijke weerstand moest worden gerealiseerd'. Wat bedoelt u daarmee?

'Aan de reacties op mijn opiniestukken en publieke optredens heb ik gemerkt dat we in een maatschappelijk klimaat leven waarin woorden een zware lading kunnen krijgen en al snel als bedreigend worden geïnterpreteerd. Dat beperkt zich niet alleen tot de coronacrisis. Ook de hele woke-cultuur zorgt dat men in het publieke debat vaak het gevoel heeft op eieren te moeten lopen als men kritische kanttekeningen maakt bij bepaalde maatschappelijke dynamieken.'

Angst is een belangrijk thema in uw boek. Heeft u zelf angst gevoeld tijdens het schrijven?

'Angst is veel gezegd, maar dat komt omdat ik in mijn woorden van nature voorzichtig probeer te zijn. Veel mensen nemen gemakkelijk zwaarwegende termen in de mond, zonder de impact te beseffen op de mens over wie het gaat. Ik vind dat je je woorden zo gevoelig mogelijk moet kiezen, dat je moet beseffen wat voor effect ze gaan hebben op de ander, maar dat je tezelfdertijd ook niet té voorzichtig mag zijn. Je mag nooit zo voorzichtig zijn dat je uiteindelijk je eigen waarheid niet meer durft uitspreken.'

Volgens de krant De Standaard bent u populair bij de antibeweging en in kringen van complotdenkers omdat

MATTIAS DESMET

Mattias Desmet is professor klinische psychologie aan de Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Gent. Daarnaast heeft hij een praktijk waar hij de psychoanalyse beoefent. Hij is auteur van boeken als *The pursuit of objectivity in psychology* en *Lacan's logic of subjectivity: A walk on the graph of desire*. Hij is ook een van de stichters van het Single Case Archief. In 2018 ontving hij de Evidence-based Psychoanalytic Case Study Price van de Association for Psychoanalytic Psychotherapy en in 2019 ontving hij de Wim Trijsburg Price van de Nederlandse Vereniging voor Psychotherapie. In 2021 kreeg hij de Sketpische Put, een prijs voor wie zich uitzonderlijk onkritisch heeft opgesteld, en de verspreiding of popularisering van kennis en wetenschap totaal verkeerd heeft begrepen.

u de coronacrisis vergelijkt met de opkomst van totalitaire regimes. Wat vindt u daarvan?

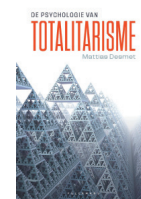
'Het is altijd prettig populair te zijn, maar ik denk niet dat ik dat echt nodig heb. Ik zou ook blijven spreken als ik niet populair ben. Complotdenken is een stigmatiserend woord dat ontmenselijkt. Dat soort denken brengt soms een interessant register van feiten onder de aandacht.'

'Tegelijk miskent denken in termen van complotten heel vaak de complexiteit van het wereldgebeuren. Het legt de oorzaak van alle kwaad fanatiek in één punt. Overigens krijg ik vanuit die hoek ook regelmatig kritiek dat ik *controlled opposition* zou zijn en ingeschakeld ben door de overheid. Ik word soms zelfs een satanist genoemd omdat ik het verloop van de crisis hier en daar correct had voorspeld.'

Had u dit boek ook over vijf of tien jaar kunnen schrijven?

'Dat weet ik niet. Het hangt ervan af hoe de situatie zal evolueren. Zal de censuur nog toenemen? Ik krijg de nodige mails met verwensingen die zwaar aankomen. Soms ook van collega's. Er zijn er zelfs die valse profielen op social media aanmaken en zo anoniem met modder naar me gooien. Er zijn collega's aan mijn universiteit die publiekelijk afstand van me hebben genomen omdat mijn mening te ver aflight van de hunne. Dat is in principe legitiem.'

'De reacties zijn niet alleen maar negatief. Ik ben meerdere keren op gesprek geweest bij zowel mijn decaan, mijn onderzoeksdirecteur als mijn rector. Hoewel hun opvattingen over corona fundamenteel verschillen van de mijne, houden zij voet bij stuk dat ik vrijelijk mag spreken. Dat doet me oprecht deugd. Het helpt mij ook om zo menselijk en genuanceerd mogelijk te blijven. Dat helpt echt om niet te veel in stereotiepen te denken over de tegenpartij.' ■

Mattias Desmet, *De psychologie van totalitarisme*, Uitgeverij Pelckmans